

KIRKÇEŞME SULARI

rinde Valens veya Theodosius tarafından yaptırılıp harap olan, daha sonra Fâtih Sultan Mehmed veya Kanûnî Sultan Süleyman tarafından yeniden inşa ettirildiği bildirilen, bugün Büyük Bent diye anılan bent de aynı yerdedir. Kırkçeşme tesisleri arasında menşeye belirlenmesinde güçlük çekilen Kemer yalnız Kovukkemeri'dir. Kırkçeşme tesisinin diğer bütün bölümlerinin Osmanlı yapısı olmasına karşılık Kovukkemeri'nin tamamen Osmanlı eseri olduğunu iddia etmek güçtür. En alt katın bir bölümü ile orta katın çok küçük bir kısmı Geç Roma devrinden kalmıştır. İki katlı kemerlerden sonuncusu olan Paşa Kemerinin daha sonra inşa edildiği ve Mimar Sinan ile ilişkisi olmadığı söylenirse de Sinan tarafından 1563-64 yılında yapıldığı bulunan arşiv belgelerine göre kesindir. Bu kemerlerin dışındaki tek katlı önemli kemerler de şunlardır: Develioğlu Kemer (195 m.), Alacahammam Kemer (32,5 m.), Çarşın Kemer (44,70 m.), Karakemer (61,20 m.), Balıklıkemeri (125 m.) ve Vâlîde Kemer (38,80 m.).

Şehir şebekesinin tamamlanmasından sonra günümüze kadar geçen zaman içinde bu sistemlerin çoğu ortadan kalkmış olmakla beraber ana dağıtım kubbeleri ve şebeke arasındaki ilişki anlaşılabilir. Bunların en önemlisi Edirnekapı Maksemi'dir. Eyüp'teki yerlere su vermek için sonradan Eyüp Kubbesi de yapılmıştır. Eğrikapı Kubbesi'ne gelen ana galerinin bir kolu Tezgâhçılar Kubbesi'ne, diğeri Sulukule Kubbesi üzerinden Haseki ve Yedikule'ye gider. Tezgâhçılar Kubbesi'nden galeri yine iki kola ayrılır; biri Tah-takale'ye, diğeri Gedikpaşa, Sultanahmet'ten Ayasofya Kubbesi'ne ulaşır. Ana galeriden ve sondaki kubbelerden künk-

lerle şehre su dağıtılır. Bu arada küçük taksim yerleri, su kuleleri ve kuyularla 580 çeşmeye su verilir. Mimar Sinan devrinde Kırkçeşme'den beslenen çeşmelerin sayısı 300 kadardır.

Bozdoğan Kemerinin Haliç tarafında ve Gazanfer Ağa Medresesi'nin karşısında buradaki su haznesinin az ötesinde bulunan kitâbesiz Kırkçeşme adı verilen çeşme binası, Atatürk Bulvarı açılırken yeniden daha geride yapılmak üzere taşları numaralanarak sökülmüş, fakat bir daha ihya edilmemiştir. Bazı yazarların bu çeşmenin Bizans devrine ait olduğunu sanmalarına yol açan, üzerinde çifte tavuskuşu kabartması olan mermer Bizans levhası ise müzeye kaldırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Eyyübî, *Menâkıb-ı Sultân Süleymân*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 2422; *Süleyman-nâme* (m. 1579), Chester Beatty Library, MS, nr. 413; Tursun Bey, *Tarih-i Ebû'l-Feth* (haz. Ahmet Tezbaşar), İstanbul, ts., s. 60-61; Sâi, *Tezkiretü'l-bünyân*, s. 47, 63; a.m.f., *Tezkiretü'l-ebniye*, tür.yer.; İsmail Remzi, *İstanbul Su Şebekesi Planı*, İSKİ arşivi; *Mecelle-i Umûr-ı Belediyeye*, tür.yer.; Ata Galip, *İstanbul Evkaf Suları*, İstanbul 1922; Saadî Nazım Nirven, *İstanbul Suları*, İstanbul 1946; a.m.f., *İstanbul'da Fâtih II. Sultan Mehmed Devri Türk Su Medeniyeti*, İstanbul 1953; Kâzım Çeçen, *İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri*, İstanbul 1984, s. 54-112; a.m.f., "İstanbul'da XVI. yy.daki Su Tesisleri", *II. Uluslararası Türk-İslâm Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi*, İstanbul 1986, III, 105-122; a.m.f., *Mimar Sinan ve Kırkçeşme Tesisleri*, İstanbul 1988; a.m.f., *İstanbul'un Osmanlı Dönemi Su Yolları*, İstanbul 1999, s. 33-117; Aptullah Kuran, *Mimar Sinan*, İstanbul 1986, s. 244, 404-405; Suphi Saatçi - Metin Sözen, *Mimar Sinan ve Tezkiretü'l-bünyân*, İstanbul 1989; R. Anhegger, "Eyyübî'nin Menâkıb-ı Sultan Süleyman'ı", *TD*, I (1949), s. 119-138.

KÂZIM ÇEÇEN

KIRKLARELİ

Marmara bölgesinin
Trakya kesiminde şehir
ve bu şehrin merkez olduğu il.

Istranca (Yıldız) dağlarının iç kenarını izleyen ve İstanbul'u Aşağı Tuna havzasına bağlayan tarihî yol (sağ yaka yolu) üzerinde bulunur. Şehir, İstanbul-Edirne-Avrupa demiryolundan Mandıra İstasyonu'nda ayrılan ve günümüzde önemini yitirmiş bulunan 47 kilometrelik bir şube hattıyla demiryolu şebekesiyle irtibat halindedir.

Şehrin ne zaman ve nasıl kurulduğu bilinmemektedir. Ancak civarda höyükle-

rin bulunuşu yerleşmenin oldukça eski tarihlere indiğini ortaya koyar. Yörenin tarihi Trakya'nın tarihiyle paralellik gösterir. Eskiçağ'larda İskitler'in, Persler'in, Trak kavimlerinin kurduğu Odris Devleti'nin (Mansel, s. 26), Makedonya Kralı Filip'in ve Galatlar'ın hâkimiyeti altında kaldıktan sonra Roma topraklarına katıldı ve Roma'ya bağlı Trakya eyaletinin sınırları içinde yer aldı. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılmasından sonra da Bizans'ın (Doğu Roma) payına düştü. Bizans döneminde şehrin adı Saranta Ekklesies idi. Bu dönemde zaman zaman Bulgarlar'ın akınlarına uğradı. Bulgarlar şehir için Lozengrad adını kullanırlardı. Gerek Roma gerekse Bizans hâkimiyeti altında bulunduğu sıralarda Trakya ile birlikte Kırklareli çevresi de birkaç defa Got istilâsıyla karşılaştı. V. yüzyılın ilk yarısından itibaren yöreye Hun akınları başladı. Bu akınlar bir sonraki yüzyılda tekrarlandı. Ardından Avarlar'ın (VIII ve X. yüzyıl), Haçlılar'ın (XII. yüzyıl sonu) ve Latinler'in (XIII. yüzyıl başı) saldırılarına uğrayan Saranta Ekklesies'in Osmanlı idaresine hangi tarihte girdiği hakkında ilk Osmanlı kaynaklarında kesin bilgi yoktur. Genellikle buranın Edirne'nin 762'de 1361) fethinden sonra ele geçirildiği kabul edilmektedir. Ayrıca Bulgar Kralı Aleksandr'in şehri geri aldığı ve onun ölümü üzerine baş gösteren karışıklıklar sırasında Timurtaş Paşa tarafından yeniden zapt edildiği de belirtilir. Fetih tarihi ise 768 (1366) ve 770 (1368-69) yılları olarak gösterilir. Osmanlı idaresine girdikten sonra şehrin adı eski isminin aynen tercümesi olan Kırkkilise şekline dönüştürüldü. Cumhuriyet dönemine gelinceye kadar da bu ad kullanıldı.

Kırkkilise, Osmanlı idaresinde Rumeli eyaletinde Vize sancağına bağlı bir kaza merkezi idi. Aynı zamanda İstanbul'u Doğu ve Orta Avrupa'ya bağlayan önemli bir konaklama merkezi durumunda bulunuyordu. XVI. yüzyılın ilk yarısında 935 (1529) tarihli deftere göre şehir Câmî-i Atik, Câmî-i Kebîr, Hacı Zekeriyâ, Sultan Bayezid Han Kethüdâsı, Yapraklı ve Karaca İbrâhim adlı altı mahalleden oluşuyordu. Bu sırada toplam nüfus 283 hâne (yaklaşık 1300 kişi) dolayındaydı. Gerek şehir gerekse yöresindeki köylerde Batı Anadolu'dan getirilip yerleştirilmiş Yörük grupları bulunuyordu. Bunlar Kırkkilise Yörükleri olarak teşkilâtlandırılmış ve bölge de bir müselleme sancağı haline getirilmişti. XVII. yüzyılda Rumeli eyaletine bağlı aynı adlı sancağın merkezi durumunda olan şehri 1608'de gören Polonyalı Simeon buranın taştan yapılmış evleri

Kırkçeşme tesislerinden Cüzalcekemer - Kemberburgaz / İstanbul

Karaca İbrâhim Bey (Kapan) Camii – Kırklareli

olduğunu belirtirken Evliya Çelebi Kırkkilise'den kalesi olmayan, bayır dibinde yer alan, bakımlı konakları ve yemyeşil bahçeleriyle dikkati çeken bir şehir olarak söz eder. Ayrıca buradaki Eski Camii'nin adını verir (*Seyahatnâme*, V, 79-80). XVIII. yüzyılda durumunu koruduğu anlaşılan şehre 1762'de gelen Boşköviç müslüman ve hıristiyanların bir arada yaşadığını belirtir. Burada ayrıca Alman kökenli yahudiler de bulunuyordu ve bunlar tereyağı ve peynir imaliyle uğraşıyorlardı.

Tanzimat'tan sonra Osmanlı idare düzeninde eyalet sisteminden vilâyet sistemine geçilince Kırkkilise, Edirne vilâyetine bağlı bir sancak merkezi durumuna geldi. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Ruslar'ın eline geçti. Bu savaşın ardından 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın maddelerinden birine göre Kırkkilise yeni kurulan Bulgaristan Prenslığı'ne bırakıldı. Fakat aynı yılın 13 Temmuzunda imzalanan Berlin Antlaşması'na göre şehir Türkler'e iade edildi ve sancak merkezi olma özelliğini sürdürdü. XIX. yüzyılın ikinci yarısı boyunca toplam 7500-14.000 arasında değişen nüfusa sahip olan şehirde 1874'te on bir cami, üç mescid, altı kilise, bir sinagog, yirmi bir

han, iki hamam, kırk dört mağaza, 721 dükkân mevcuttu.

Kırkkilise, Balkan Savaşı'nın başlarında 24 Ekim 1912 tarihinde Bulgar kuvvetlerince işgal edildi. Şehir dokuz ay kadar süren bu işgalden 21 Temmuz 1913'te kurtarıldı. Kurtuluş Savaşı yıllarında 26 Temmuz 1920'de Yunan işgaline uğrayan Kırkkilise 10 Kasım 1922'de geri alındı. Yunan işgali sırasında merkezi Edirne olan Trakya umumî valiliğine bağlı sancaklardan birinin merkeziydi. Cumhuriyet'in başlarında 1924 yılında il merkezi durumuna getirildi. Aynı yılın sonlarına doğru (20 Aralık 1924) Kırkkilise adı Kırklareli'ne dönüştürüldü.

Günümüzde Kırklareli şehri, Istranca dağlarından inerek Babaeski suyuna kavuşan Bağlıca (Okluca) deresinin iki tarafına yayılmıştır. Güneyde demiryolu istasyonunun bulunduğu kesimde 200 m. civarında olan yükseklik, şehrin en eski kesimi olan Yayla ve Demirtaş mahallelerinin yerleştiği iki tepenin bulunduğu yerde 240 metreyi aşar. İki tepe ile ikisinin arasındaki boyun noktasında kurulan Kırklareli, bu yerleşme konumuyla şehircilikte "semer tipi yerleşme" olarak adlandırılan tipin en güzel örneğini oluşturur. Şehir mekân üzerinde geliştikçe bu iki tepe üzerinden aşağıdaki ovaya doğru genişlemiştir. 1970'li yılların başında yedi mahalleden ibaret olan Kırklareli'nde günümüzde (2000'li yılların başı) mahalle sayısı on biri bulmuş ve şehrin kapladığı alan da 1949'da 400 hektar iken (*Belediyeler Yılığ* II, s. 600) 800 hektara yaklaşmıştır. Bu genişlemeye paralel olarak nüfusu da artmıştır. Cumhuriyet'in başlarında şehrin nüfusu 12.911 iken (1927 sayımı) 1935'te 20.000'i aşmış (20.891), 1940 yılında ise II. Dünya Savaşı sebebiyle Trakya'nın başka askerî merkezlerine olduğu gibi Kırklare-

Hızır Bey Camii – Kırklareli

li'ne de askerî kuvvetler yığılması üzerine 30.000'i de geçmiş (32.232), savaşın bitimini izleyen ilk sayımda (1945 Ekim) bu kuvvetler geri çekildiğinden nüfus 15.000'in altına düşmüştür (14.412). Bundan sonra savaş yıllarında ulaştığı nüfusu ancak otuz beş yıl sonra bulabilmiştir (1975'te 33.265 nüfus). Ardından normal artış seyrini izleyen nüfusu 1985'te 40.000'i (40.881), 2000 nüfus sayımının geçici sonuçlarına göre de 50.000'i geçmiştir (53.221).

Şehrin günümüzdeki canlı iş merkezi düzlükteki Cumhuriyet Meydanı ve bunun çevresindeki kesimlerde toplanmıştır. Atatürk'ün 1930 yılında Kırklareli'ni ziyaretindeki konuşmasını Yayla mahallesinde bulunan eski hükümet konağının balkonundan yaptığı düşünülürse 1930'lu yıllarda şehrin ağırlık merkezinin günümüzde sönmüş bulunan eski nüvede bulunduğu, o yıllardan daha sonra aşağıdaki Cumhuriyet Meydanı çevresinin canlandığı anlaşılır. Bu meydan, 1948'de gerçekleşen şehrin ilk imar planının neticesi olarak şehrin çekirdeği durumundaki Hızır Bey Külliyesi ile belediye arasında açılmıştır. Şehrin Kurtuluş caddesi, Balkan caddesi, Mustafakemalpaşa Bulvarı, Namazgâh caddesi bu meydanda birleşecek biçimde, yani "ışınsal cadde sistemi"nde düzenlendi. Şehrin ikinci imar planı olan 1968 planına göre de geniş çaplı kamulaştırmalarla hükümet meydanının düzenlenmesi yapıldı. Şehrin bu ikinci önemli meydanından da Fevziçakmak Bulvarı, Atatürk Bulvarı, Yüzüncüyıl caddesi ve İstiklâl caddesi gibi önemli caddeler gene ışınsal olarak ayrılmaktadır.

Kırklareli Kırkşehitler Anıtı

Hızır Bey Arastası ve Hamamı – Kırklareli

Kırklareli önemli bir zirai merkez özelliğini sürdürmektedir. Şehirde sanayi kuruluşu olarak ana maddesini tarımsal ürünlerden alan sanayi kolları (peynir ve ayçiçek yağı imalâthâneleri, yem üretimi, mübâdeleden önceki önemini yitirmiş olan şarapçılık vb.) sayılabilir. Ticaretin gelişmesinde 1971'de açılan, Bulgaristan'la ve onun aracılığıyla Romanya ile ilişkiyi sağlayan Dereköy sınır kapısının etkisi sezilebilmektedir (bu kapıdan 1996 yılında toplam 218.816 kişi ve 25.621 araç giriş yapmış, 21.719 araç da çıkmıştır).

Şehirde başlıca tarihî eserler olarak 1383 tarihli Hızır Bey Külliyesi (cami, hamam ve arasta), Emin Ali Çelebi tarafından yaptırılan Kadı Camii (1577), Güllâbi Ahmed Paşa tarafından yaptırılan Beyazıt Camii (1593 tarihli bu cami Paşa Camii olarak da bilinir), Karakaş Hacı Mehmed Camii (1628 tarihli bu cami 1960'taki onarımından sonra orijinalliğini tamamen yitirmiştir), Karaca İbrâhim Bey'in yaptırdığı Kapan Camii ve Gümrük Hanı ile (1640) Kapan Çeşmesi (1771), Kayyumoğlu Çeşmesi (1769), Kadı Çeşmesi (1568) gibi çeşmeler sayılabilir.

Kırklareli şehrinin merkez olduğu Kırklareli ili Edirne, Tekirdağ illeri, ayrıca Bulgaristan topraklarıyla çevrilmiştir. Doğudan da Karadeniz'le sınırlanmıştır. Merkez ilçeden başka Babaeski, Demirköy, Kofçaz, Lüleburgaz, Pehlivan köyü, Pınarhisar ve Vize adlı yedi ilçeye ayrılır. 6278 km² genişliğindeki Kırklareli ilinin sınırları içinde 2000 nüfus sayımının geçici sonuçlarına göre 328.461 kişi yaşıyordu. Nüfus yoğunluğu da elli iki idi.

Diyanet İşleri Başkanlığı'na ait 2001 yılı istatistiklerine göre Kırklareli'nde il ve ilçe merkezlerinde altmış bir, kasabalarda otuz iki ve köylerde 188 olmak üzere toplam 281 cami bulunmaktadır. İl merkezindeki cami sayısı on dokuzdur.

BİBLİYOGRAFYA :

Polonyalı Simeon'un Seyahatnâmesi: 1608-1619 (trc. H. D. Andreasyan), İstanbul 1964, s. 3; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, V, 79-80; Ahmet İzzet Paşa, *Feryadım* (nşr. Süheyl İzzet Furğaç), İstanbul 1992, I, 47, 127, 154; Arif Müfid Mansel, *Trakya'nın Kültür ve Tarihi*, İstanbul 1938, s. 24, 25, 26, 30, 31, 37, 43, 45; *Belediyeler Yıllığı II*, Ankara 1949, s. 600; Gökbilgin, *Edirne ve Paşa Livâsı*, bk. İndeks; a.mlf., "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livâları, Şehir ve Kasabaları", *TTK Belleten*, XX/78 (1956), s. 255, 269; Nazif Karaçam, *Bütün Yönleri ile Kırklareli ve İlçeleri*, İstanbul 1970; a.mlf., *Efsaneden Gerçeğe Kırklareli*, Kırklareli 1995; Hans-Jürgen Kornrumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der Europäischen Türkei*, Freiburg 1976, s. 153, 155, 293-294; Besim Darkot – Metin Tuncel, *Marmara Bölgesi Coğrafyası*, İstanbul 1981, s. 98, 107, 108; Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, Ankara 1987, I, 377, 379; Oya Esin Kaymaz, *Kırklareli Şehri* (yüksek lisans tezi, 1994). İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ahmet Ardel – Erol Tümer-ekin, "Trakya'da Coğrafi Müşahedeler", *Türk Coğrafya Dergisi*, sy. 15-16, İstanbul 1956, s. 11-12; İsmail Eren, "Rücer Yosif Boşkovciç'in 1762 Tarihli İstanbul-Lehistan Seyahatine Ait Hatıra Defteri", *TD*, sy. 16 (1962), s. 98-99; Özcan Mert, "Kırklareli Kitabeleri", a.e., sy. 25 (1971), s. 155-162; L. İnciçyan, "Osmanlı Rumelisinin Tarihi ve Coğrafyası" (trc. H. D. Andreasyan), *GDAAD*, sy. 4-5 (1976), s. 136-137; Ahmet Ardel, "Kırklareli", *İA*, VI, 762-764; Cengiz Orhonlu, "Kırık Kilise", *EP* (Fr.), V, 146.

METİN TUNCEL

KIRKPINAR

Geleneksel olarak güreş müsabakalarının yapıldığı, Edirne yakınlarında bugün Yunanistan sınırları içinde kalan bir yer (bk. GÜREŞ).

KIRMA

(bk. ŞİKESTE).

KIRŞEHİR

İç Anadolu'da şehir ve bu şehrin merkez olduğu il.

Kızılırmak'a ulaşan güney-kuzey doğrultulu Kılıçözü suyu vadisi boyunda denizden yaklaşık 990 m. yükseklikte yer alır. Selçuklular döneminden itibaren bilinen adı Kırşehri'dir. Türkçe olan bu ad şehre kurulduğu yer ve çevrenin tabii özelliğinden dolayı verilmiştir. Bu dönemlerde aynı zamanda Gülşehri adıyla da anılmıştır. Elvan Çelebi, ilim ve tasavvuf erbabı babası Âşık Paşa'nın şehre gelip yerleşmesiyle burasının âdeta bir gül bah-

çesine döndüğüne (*Menâkıbü'l-kudsiyye*, s. 102) ve dolayısıyla Gülşehri adının verilmesinde bu özelliğin rol oynadığına işaret eder. İlhanlı ve Osmanlı kaynaklarında genellikle Kırşehri adıyla geçen şehir, muhtemelen halk ağzındaki söylenişe uygun olarak Cumhuriyet döneminde Kırşehir biçimini almıştır.

Tarih. Kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte şehrin ortasında yer alan ve "Kale" denilen yığma höyüğün mevcudiyeti buranın eski bir yerleşim yeri olduğunu gösterir. Ancak bu yığma tepede herhangi bir arkeolojik bulguya rastlanmadığından şehrin eski dönemlerine ait ileri sürülen görüşler bir farazyeden öteye geçmemektedir. İlk Tunç çağının (milâttan önce 3300-1900/1800) izlerine rastlanan ve sırasıyla Hitit, Frig, Pers, Makedonya, Kapadokya kralları, Romalılar ve Bizanslılar'ın idaresi altına giren yörede Kırşehir'in ne zaman ortaya çıktığı ve daha sonra Türkler'in hâkimiyetine geçtiğinde var olup olmadığı hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Şehre dair ilk bilgiler XII. yüzyılda ortaya çıkar. Bu dönemde Selçuklular ve Anadolu'daki bazı beylikler arasında birkaç defa el değiştirdi. Bir ara Dânişmendliler'in eline geçen şehir, Anadolu Selçuklu Hükümdarı II. Kılıcarşan döneminde Dânişmendli topraklarının Selçuklular'a ilhak edilmesiyle (1173) tekrar Selçuklular'ın idaresine geçti. Muhtemelen XIII. yüzyıl başlarında bir kale-şehir haline gelip siyasî önem kazandı. Nitekim 625'te (1228) Mengüçüklüler'in Erzincan-Kemah kolunu hâkimiyeti altına alan Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad, Şebinkarahisar'ı direniş göstermeksizin teslim eden Mengüçük hânedanından Muzaferüddin Muhammed b. Behram Şah'a Kırşehir'i dirlik olarak vermişti. Muzaferüddin Muhammed aile efradıyla birlikte Kırşehir'e geldi ve burada yaşadı. 1243 Köseadağ savaşından sonra Anadolu'nun Moğol-İlhanlı nüfuzuna girmeye başlamasının ardından Kırşehir'in daha çok Malya ovası tarafındaki kuzey bölgesiyle kuzey-batı tarafları göçebe Moğol gruplarının kışlak mahalli haline geldi. Bu arada Cacaoğlu Nüreddin Kırşehir emirliğine getirildi (659/1261). Anadolu Selçuklu Devleti'nin yavaş yavaş çözülmeye başladığı XIII. yüzyıl sonlarına doğru şehirde Moğol-İlhanlı hükümdarları adına para bastırıldı. Hamdullah Müstevfi, bu dönemlerde Kırşehir'i büyük imareleriyle güzel bir iklimi sahip bir şehir olarak nitelendirmekte ve 1336 yılında merkezi